

Krajina u Sv. Heleny v Banátu, foto: Pavel Klvač.

PAVEL KLVAČ

Krajiny skutečné a imaginární

Může člověk neustále ovlivňovaný symboly a kulturními reprezentacemi vnímat krajinu objektivně? Do jaké míry je krajina konstrukt sestavený z obrazů, které jsme shlédli, z knih které jsme přečetli nebo z vyprávění, která jsme slyšeli? K těmto a mnoha dalším otázkám inspiroje nová kniha esejů *Krajina*, kterou vydala Ostravská univerzita.

Biolog Vojtěch Novotný, vedoucí výzkumné stanice na Papui-Nové Guineji, popisuje v jednom ze svých esejů historku o tom, jak byl svědkem natáčení nové verze celovečerního filmu *Robinson Crusoe*. Místní domorodci si během filmování přivydělávali chytáním motýlů, kteří byli následně během natáčení koncentrovaně vypouštěni okolo Robinsona, aby filmová scéna vypadala „jako z opravdového nefalšovaného pralesa“. Skutečný prales, kde filmování probíhalo, totiž nebyl s to dostát představě filmového štábu o opravdovém nefalšovaném pralesu. Naše představy o přírodě bývají často divočejší než divočina sama. Osobně mám zážitek podobného rázu, i když poněkud méně exotický. Když jsem před lety vyrazil s brněnskými lesníky z Mendelovy univerzity do pralesů Podkarpatské Rusi, moje tehdejší představy o těchto končinách byly ovlivněny především literárními črtami Ivana Olbrachta a Stanislava K. Neumanna. V žádném případě nemohu říct, že bych byl snad reálným předobrazem

literárního pralesa — „symfonií živého a mrtvého, suchého a mokrého dřeva, hrnouceho se na tě pod zelení a ze zeleně a ze všech stran“ — zklamán. Vůbec ne. Něco takového jsem dosud vskutku neviděl. Dalo mi ale jistou námahu nalézt v realitě zvnitřně literární obrazy. Neobklopovaly mě jaksi samy od sebe. Podkarpatoruský pralesní komplex je přitom zachovalý jako málokterý v Evropě. Pralesní výzkumné plochy, studované brněnskými lesníky, vykazují velkou stabilitu a od časů Neumanna a Olbrachta, kdy patřil tento kraj k Československu, se jen málo změnily. Cesta utváření našich představ o přírodě a krajině je zkrátka všelijak klikatá a porozumět jí znamená promýšlet mimo jiné i dobové šablony a stereotypy jejího kulturního (případně i popkulturního) zobrazování.

Krajina jako kulturní jev

V právě vydané knize ostravské univerzity *Krajina*, s podtitulem

Vytváření prostoru v literatuře a výtvarném umění, dané téma z různých stran velmi inspirativně promýšlejí na dvě desítky autorů: estetici, kulturní antropologové, kunsthistorici, literární a jiní vědci. V takto různorodé společnosti se jeví problematickým a nesamozřejmým už samotný výchozí koncept *krajiny*. Co si pod tímto všeobecným a dnes snad i nadužívaným pojmem představit? Mluví vědci rozdílných disciplín a paradigmat o tomtéž? Lze se shodnout na jedné univerzální nebo objektivní definici krajiny? A z jakých důvodů to vlastně potřebujeme? Nebylo by někdy účelnější mluvit například o *environmentu*? Odtud skepse environmentální estetiky ke krajině jako objektu našeho zážitku: „v přírodě se dívám na věci jinak než v galerii“.

Ostražitost sociálněvědních disciplín k různým definicím krajiny začíná u zdánlivě samozřejmého postřehu, že „krajina není totéž co její reprezentace“. Jinými slovy: „krajina je jen metafora, konstrukt či model reality, nikoliv realita samotná“. Naše vnímání a prožívání krajiny je tak spoluutvářeno dobovými kolektivními představami o tom, co je za přírodu a krajinu považováno, jak by měly příroda a krajina vypadat, a odtud odvozených přesvědčení a ideologií, jak bychom je měli chránit. Slovy Simona Schamy: „Krajiny jsou na prvním místě kulturním jevem, nikoliv přírodním; jsou to konstrukty imaginace projektované do dřeva, vody a kamene“ (*Krajina a paměť*). Do krajin vždy vkládáme symbolické hodnoty. Tím se krajiny stávají úložištěm kulturního a mocenského (politického) významu. Jako takové pak „nejsou přírodní ani nevinné; jsou to lidské výtvořiny. Jak a proč byly vytvořeny (lecko by řekl

„vymyšleny“, či dokonce „vynalezeny“), to je záležitostí dějepisu“ (David Blackbourn).

Literatura součástí krajiny

Jak je to tedy s realistickým zachycením krajin v literatuře a výtvarném umění? Krajiny zde figurují jako východisko umělecké reprezentace. Reprezentace, stávající se skrze jazyk — verbální, vizuální — součástí naší dobové a kulturně podmíněné zkušenosti s okolním světem. Vliv uměleckého ztvárnění a působení jeho skutečného předobrazu lze pak už stěží v naší mysli oddělit. Vezměme si obraz Klostermannovy Šumavy, který je po mém soudu stále jaksi přítomen i v aktuálních diskusích o kácení v národním parku. Líčení šumavských pralesů — „příšerné lesní pustiny“, „divé pustiny“, „tiché svatyně“, začasté „strašidelné“, „neznesvěcené“, obestřené „mrtvým tichem“ atd. — představuje v Klostermannově obraze Šumavy hlavní atributy přírodní divokosti jako podstatné charakteristiky přitažlivosti pro potenciální návštěvníky (turisty) tohoto kraje. V samotném závěru svých cestopisných črt (*Böhmerwaldskizzen*) hodnotí autor Šumavu následovně: „Ale jedno má do sebe Šumava: působí jako melancholická píseň, která mocně našeho srdce se dotýká. Jednotvárně, věčně stejně leží před námi les i ponurý močál a vypravují nám epopej, která má sotva sobě rovné, epopej o zaslém a zacházejícím pokolení velikánů, které příroda odchovala a pak krutě zničila.“ Skrze odvěk koloběh přírodního rození a zmaru jako bychom se v tomto lidmi málo ovlivněném světě symbolicky účastnili transcendentálního cyklického bezčasí, které je součástí předmoderního sentimentu zakořeněného v moderní mentalitě. Klostermannova literární strategie má za cíl přesvědčit čtenáře, že popisovaná realita je autentická právě v takové podobě, v jaké je zde představena. Literární kroky tak vedou čtenáře do krajiny „mýtu staré Šumavy“, jehož se stal Klostermann spoluvůrcem a souběžně i součástí, neboť „krajina rodí nebo k sobě přivádí autory, kteří ji reflektují svojí literaturou. Tato literatura pro následující pokolení dotváří a vytváří obraz krajiny. Komu se podaří vystihnout krajinu tak, že jeho vidění bylo přijato, stává se sám součástí krajiny, součástí jejího mýtu“ (Martin C. Putna).

Od Želary po Gary Snydera

Autoři kapitol, sestavených Janem Malurou a Martinem Tomáškem, provázejí čtenáře různorodou mozaikou literárních a výtvarných krajin. Navštívíme (namátkou) vesnici Želary, industriální Ostravsko, Jesenicko, krajiny Karla V. Raise, Josefa Knapa nebo třeba Garyho Snydera. Stejně pestré jsou i jejich metodologické a teoretické reflexe. Ač je kniha zamýšlena primárně jako akademické pojednání, její zaujetí krajinou má potenciál rezonovat v širším environmentálním společenství — i díky skvělé obrazové příloze. Stejně jako platí, že „malebnost krajiny našeho skutečného světa vidíme a oceňujeme právě na základě jejího vnímání v pojmech obrazů“, můžeme (snad) i doufat, že dobré teoretické studie nám mohou podobně posloužit při reflexi environmentálních problémů.

Martin Tomášek, Jan Malura (eds.): *Krajina. Vytváření prostoru v literatuře a výtvarném umění*. Filozofická fakulta Ostravské univerzity 2013, 396 stran.